

ANNA KRASNODĘBSKA

SYTUACJE ADAPTACYNE DZIECI POLSKICH EMIGRANTÓW W NORWEGII

WSTĘP

Migracja nie jest nowym zjawiskiem. Ludzie od zarania dziejów zmieniali miejsce swego pobytu, przekraczając granice nie tylko geograficzne, ale również kulturowe. Jan Zamojski uważa, że „migracje [...] nie prowadzą się li tylko do przemieszczeń gromad ludzkich [...] są to zarazem migracje kultur”¹. Decyzje o migracji są warunkowane czynnikami wypychającymi (ang. push) i przyciągającymi (ang. pull)². Te pierwsze są związane z poczuciem niezadowolenia z wybranych aspektów życia w kraju migrantów i stają się przyczynkiem do wyjazdu. Drugie dotyczą potencjalnych korzyści dostrzeganych w kraju migracyjnym. Migracja jest zjawiskiem wielowymiarowym, bogatym w różnorodne formy i dostrzeganym z wielu perspektyw. Można ją widzieć jako proces przystosowania się do nowego systemu społecznego lub jako metodę rozwiązywania własnych problemów jednostki³. Mówiąc o migracji wyróżniamy między innymi takie określenia, jak: emi-

Dr ANNA KRASNODĘBSKA – adiunkt w Instytucie Nauk Pedagogicznych, Uniwersytet Opolski; e-mail: anna.krasnodebska@op.pl

¹ J.E. Z a m o j s k i, *Migracje masowe – czynnik przemian społeczeństw współczesnych*, w: *Migracje i społeczeństwo. Zbiór studiów*, t. I, red. J. Zamojski, Warszawa 1995, s. 27.

² Z. K a w c z y ń s k a - B u t r y m, *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 50.

³ Por. B. B a r t z, *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*, Duisburg–Radom: Instytut Technologii Eksploatacji 1997, s. 41; H. M a m z e r, *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu 2003, s. 132.

gracja – wyjazd z kraju, oznaczający „przeniesienie się do innej społeczności, definiowane z perspektywy grupy pochodzenia”; imigracja – przyjazd do kraju, postrzegany przez społeczność przyjmującą; reemigracja – powrót z emigracji do grupy i kraju pochodzenia po pewnym czasie nieobecności⁴. Migracja może mieć charakter migracji wewnętrznej. Odbywa się ona w granicach kraju i najczęściej dotyczy przemieszczania się mieszkańców ze wsi do miast. Migracja zewnętrzna występuje wtedy, gdy obywatele danego państwa wędrują do innego kraju.

W rozważaniach nad migracjami bierze się pod uwagę różnego rodzaju typologie, w których istotnym kryterium są powody decyzji związanych z przemieszczaniem⁵. Pozwala to wyodrębnić migracje zarobkowe, rodzinne, religijne, polityczne, narodowościowe, turystyczne. Jeżeli przyczyny migracji są związane z sytuacją w grupie pochodzenia, to pojawiają się migracje polityczne (wojny, prześladowania polityczne, dyskryminacja narodowa itp.), ekonomiczne (bezrobocie, nędza, niski poziom płac, problemy mieszkaniowe), emocjonalne (prześladowania etniczne, religijne) i środowiskowe (np. katastrofy ekologiczne). Bywa też, że wyznacznikiem migracji jest realizacja celów osobistych. Wyjeżdża się, aby podjąć pracę zarobkową, zdobyć wykształcenie, podnieść kwalifikacje (np. zawodowe, językowe), połączyć się z rodziną lub zaspokoić własne potrzeby poznawcze w celach turystycznych⁶. Jednym ze sposobów klasyfikacji migracji jest podział według typów funkcjonalnych⁷, uwzględniający następujących migrantów: handlowych, osiedleńczych, kontraktowych, czasowych, niepełnych (wyjeżdżających do pracy za granicę, na ogół z pominięciem procedury legalizacyjnej).

W literaturze i poszukiwaniach badawczych z obszaru migracji przyjmuje się również jej szeroki charakter uwzględniający mobilność o charakterze

⁴ M. N i e d ź w i e d z k i, *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Kraków: Wydawnictwo Nomos 2010, s. 23.

⁵ K. S l a n y, *Między przymusem a wyborem. Kontynentalne i zamorskie emigracje z krajów Europy Środkowo-Wschodniej (1939-1989)*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1995; A. M a r y a ń s k i, *Migracje w świecie*, Warszawa: PWN 1984.

⁶ R. J o ń c z y, *Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego. Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2003, s. 18.

⁷ A. G ó r n y, P. K a c z m a r c z y k, *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, seria: „Prace Migracyjne” nr 49, Warszawa: Instytut Studiów Społecznych Uniwersytet Warszawski 2003, s. 12.

permanentnym, ale także krótkookresowym czy wręcz cyrkulacyjnym, nie określając czasu trwania mobilności⁸.

W przypadku migracji ważne jest odniesienie jej do obszaru rodziny. Rodziny migrują w poszukiwaniu lepszego jutra, z nadzieją na zapewnienie godnej przyszłości swoim dzieciom oraz poprawę bytu. Rodzina jako trwała grupa powinna dawać dziecku poczucie bezpieczeństwa, kontaktu emocjonalnego, realizować wyznaczone funkcje i zaspokajać inne ważne potrzeby, które są podbudową dla przyszłego „Ja” dziecka. To obecność rodziców, ich relacje oparte na miłości i dialogu tworzą więzi emocjonalne tak istotne w życiu każdego człowieka.

Migracje rodzinne dotyczą także dzieci. Dla młodych osób wyjazd za granicę to rozpoczęcie nowego etapu życia, w nowym środowisku kulturowym, w nowym kraju, w nowym świecie. Dzieci i młodzież szczególnie mocno przeżywają trudne sytuacje, jakie bywają udziałem migrantów i są bardzo wrażliwe na bodźce, które w ich odczuciu zagrażają poczuciu własnej wartości czy też wolności. Są to sytuacje, w których „wartości i dążenia jednostki podlegają zagrożeniu lub udaremnieniu przez innych ludzi, przez sam fakt ich obecności bądź też wskutek szczególnych form ich oddziaływania przeciwstawnego lub tylko niezgodnego z własnymi dążeniami jednostki”⁹. Mogą one prowadzić do negatywnego nastawienia wobec zjawisk i osób reprezentujących kraj przyjmujący czy wręcz do negatywnego podejścia do samej migracji. Zatem zmiany wywołane procesem migracyjnym są wyzwaniem zarówno dla dzieci, jak i ich rodziców oraz osób z nowego otoczenia (np. nauczycieli, rówieśników, sąsiadów). Ważne są warunki adaptacyjne w nowym środowisku społeczno-kulturowym i wszelkiego typu starania związane z wyjazdem, spełniające oczekiwania rodziców oraz dzieci. Oznacza to „taką formę adaptacji do społeczeństwa przyjmującego, która pozwala na lepsze niż w kraju pochodzenia zaspokojenie potrzeb i realizację

⁸ Zob. P. K a c z m a r c z y k, *Wyjazdy sezonowe do Niemiec a inne formy współczesnej mobilności zagranicznej Polaków – wybrane aspekty ekonomiczne*, „Przegląd Polonijny” 2005, z. 3, s. 27-44; także jego definicja zgodna z przyjętą przez Ośrodek Badań nad Migracjami UW. Por. T. F r e j k a, M. O k ó l s k i, K. S w o r d, *In-depth Studies on Migration in Central and Eastern Europe: the Case of Ukraine*, New York/Geneva, United Nations 1999; *Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu*, red. E. Jaźwińska-Motyłska, M. Okólski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2001.

⁹ M. T y s z k o w a, *Problemy psychicznej odporności dzieci i młodzieży*, Warszawa: Nasza Księgarnia 1972, s. 49.

aspiracji życiowych”¹⁰. W przypadku migracji pełnej porażką staje się powrót spowodowany niespełnionymi oczekiwaniami. Inaczej jest, gdy mamy do czynienia z migracją wahadłową, gdzie powrót związany jest z poniesioną porażką lub osiągniętym sukcesem.

1. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA BADAŃ I BADANYCH DZIECI EMIGRANTÓW

W prezentowanym tekście będę odnosić się do badań prowadzonych wśród dzieci polskich emigrantów w Norwegii¹¹. Objęto nimi rodziny pochodzące z jednego regionu, a mianowicie z województwa opolskiego. Miały one na celu ukazanie procesu przystosowania się dzieci do nowego środowiska szkolnego. Ważnym problemem było przygotowanie się do wyjazdu dzieci i ich rodzin, łącznie z nauką języka, rozpoznaniem specyfiki kraju migracji oraz początkowy okres pobytu w kraju przyjmującym. Pytania stawiane podczas rozmów z respondentami miały dać odpowiedź na to, czy na proces adaptacji dzieci do nowej rzeczywistości miały wpływ sposoby odnoszenia się do nich rówieśników i innych reprezentantów nowego kraju? Ważne badawczo były także następujące pytania: jak wyglądają relacje badanych dzieci z rodzicami i rodzeństwem? Jakie cechy charakteru dziecka są ważne w sytuacji bycia emigrantem? Jaki jest stosunek dzieci emigrantów do Polaków i do Norwegów? Pytano również respondentów o to, kto podjął decyzję o wyjeździe? Jakie emocje towarzyszyły wyjazdowi, czy wcześniejsze doświadczenia migracyjne były udziałem badanych osób oraz czym dla nich jest emigracja.

Badaniami objęto trzynaście młodych osób mieszkających, uczęszczających do różnych szkół na terenie gminy Sandnes. Badaną grupę reprezentowało 7 dziewcząt i 6 chłopców między 11 a 19 rokiem życia, a ich czas pobytu w Norwegii wynosił od 6 miesięcy do 5 lat. W badaniach, przeprowadzonych w 2010 roku, uczestniczyli również rodzice. Wszystkie dzieci łączyło to, że wcześniej, mimo czasowej migracji rodzica/rodziców, nie doświadczyły sytuacji bycia migrantem/migrantką i to, że ich rodzice zdecydowali się na

¹⁰ M. N i e d Ź w i e d z k i, *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Kraków: Wydawnictwo Nomos 2010, s. 50.

¹¹ Badania prowadzone były w ramach seminarium licencjackiego w Uniwersytecie Opolskim.

pobyty stały w Norwegii. W badaniach wykorzystano pisemne relacje badanych osób. Udzielali oni odpowiedzi na pytania zawarte w bogatym wywiadzie kwestionariuszowym, zawierającym przede wszystkim pytania otwarte i półotwarte. Opracowany kwestionariusz składał się z 21 pytań dla dzieci i 14 pytań dla ich rodziców. Przy organizacji badań współpracował polski lektor pracujący z polskimi migrantami w norweskich szkołach.

2. DECYZJA O MIGRACJI I SPOSÓB PRZYGOTOWANIA DZIECI DO WYJAZDU ZA GRANICĘ

Dla części badanych dzieci pobyt w Norwegii był poprzedzony wcześniejszymi doświadczeniami migracyjnymi rodziców, które dotyczyły nie tylko Norwegii, ale także Niemiec, Szwecji, USA – tylko czworo badanych dzieci nie miało takich doświadczeń. Były to wyjazdy zarobkowe, głównie ojców, ale w trzech wypadkach migrowało dwoje rodziców. We wcześniejszych wyjazdach nie uczestniczyło żadne dziecko, a czas pobytu rodziców poza krajem obejmował okres od 6 miesięcy do 2 lat. Można sądzić, że dla niektórych osób wcześniejszy pobyt ojców w Norwegii stał się powodem połączenia rodziny. Jeden z chłopców tak to ocenił: „Ojciec już tam był, reszta dołączyła” (Łukasz, lat 18). Na podobny motyw wskazywała badana matka: „Jechaliśmy do Norwegii do męża, który tu przebywał od dwóch lat” (matka 11-letniej Karoliny). Można przypuszczać, że dzieci odbierały wyjazd do Norwegii jako okazję do bycia razem wszystkich członków rodziny, zwłaszcza, że migracji zarobkowej rodziców często towarzyszy tęsknota, osamotnienie spowodowane brakiem codziennych doznań i bezpośredniego kontaktu z najbliższymi¹².

Stosunek badanych dzieci do wyjazdu był determinowany sposobem podejmowania decyzji w najbliższej rodzinie. Dostrzeżono zależność między wspólnym podejmowaniem decyzji, wcześniejszym przygotowaniem do wyjazdu, a sposobem oceny własnego pobytu w kraju przyjmującym. W sytuacji uzgadniania przez rodziców kwestii wyjazdowych z dziećmi łatwiej im było pogodzić się z myślą o pozostaniu w nowym kraju. Dzieci, z których zdaniem nie liczyli się rodzice, częściej reagowały złością i mówiły o swoich reakcjach jako pełnych smutku, szoku i niedowierzania. Zwracano uwagę na

¹² Por. A. K r a s n o d ę b s k a, *Migracja zarobkowa a życie rodzinne kobiet z Opolszczyzny*, „Pedagogika Społeczna” *Migracja – Rodzina – Dziecko*, nr 3, Warszawa: PEDAGOGIUM 2008, s. 61-80.

to, czy decyzja o wyjeździe była podejmowana przez samych rodziców, czy wspólnie z dziećmi.

W procesie przystosowania się do nowej kultury znacząca była również wiedza o danym kraju, nabyta jeszcze przed wyjazdem. Dawała ona nie tylko orientację w przyszłej rzeczywistości, ale mogła zwiększyć poczucie bezpieczeństwa dzieci i ich pewność siebie. Wkraczały one w bardziej rozpoznawalny obszar. Wypowiedzi rodziców pokazały, że w czterech rodzinach w żaden sposób nie przygotowywano się do wyjazdu. Pozostali badani podawali, że przysposabiali dzieci do migracji, starając się przybliżyć im docelowy kraj. Czynili to: „poprzez czytanie książek o Norwegii”, „zbieranie poprzez internet informacji o nowym kraju” oraz dzielenie się bezpośrednimi doświadczeniami ojców przebywających w Norwegii. Wśród badanych tylko jeden chłopiec poznał wcześniej język norweski. Jego ojciec przez 2 lata przebywał i pracował w Norwegii. Łukasz był jedynym, który decyzję o emigracji przyjął bardzo pozytywnie. Sam określił swój stosunek do zaistniałych zmian jako entuzjastyczny. Pobyt w Norwegii był dla niego szansą na bycie z rodziną, podobnie jak dla Kamila i kilku innych dzieci, których rodzic/rodzice przebywali za granicą. To właśnie 14-letni Kamil ocenił wyjazd jako pozytywną zmianą w życiu rodziny.

Wprawdzie badani nie byli bezpośrednio pytani o motywy wyjazdu, jednak w swoich relacjach podkreślali ważność łączenia się rodziny. Dla rodziców emigracja, oprócz korzyści materialnych, wiązała się z polepszeniem przyszłości dzieci, a mianowicie zdobyciem lepszego wykształcenia i pracy. Rodzice jednej dziewczynki, oceniając aktualną sytuację swojej córki, opisali bardzo zdawkowo: „Tu ma lepiej”. Podobne myślenie o lepszej przyszłości własnej i dzieci było udziałem pozostałych rodzin, decydujących się na emigrację. Znaczące były również wcześniejsze doświadczenia migracyjne w życiu niemal wszystkich badanych osób. Po 2004 roku sytuacja migrantów uległa stopniowej, ale dość znacznej zmianie, w postaci likwidacji barier instytucjonalnych, blokujących możliwości legalnego podejmowania pracy za granicą. Wszyscy badani byli migrantami poakcesyjnymi.

3. OCENA POCZĄTKOWEGO OKRESU W KRAJU MIGRACYJNYM

Relacje badanych dzieci świadczą, że musiały one nauczyć się radzić z tęsknotą za krajem i pozostawionymi tam ważnymi, bliskimi osobami. Zapytane o emocje towarzyszące wyjazdowi najczęściej odpowiadały, że

towarzyszył im smutek, złość, szok, niezadowolenie, niekiedy gniew. Niektórzy podzielali odczucia 12-letniego Pawła: „W Polsce pozostało wielu przyjaciół i dalsza rodzina, z którą byłem związany”. Niektórzy mieli problemy z zaaklimatyzowaniem się w nowym miejscu. Tęsknota za krajem źle wpływała na ich samopoczucie. W taki sposób opisuje to Izabela (14 lat): „Było mi dziwnie, płakałam dużo, prawie codziennie. Nie mogłam się pogodzić z tym, że nie mieszkam w Polsce”. Emigracja pozbawiła dzieci dotychczasowych znajomości, szczególnie silnie odczuli to starsi respondenci, którzy w Polsce przeżyli więcej lat. Ich relacje z grupą rówieśniczą, znajomymi miały bardziej świadomy charakter.

Jednak nie tylko takie negatywne emocje towarzyszyły kontaktom z nowym krajem. 12-letnia Patrycja tak opisywała swoje pierwsze wrażenie: „Podobało mi się, ładne okolice”. Wielu badanych dostrzegało walory krajobrazowe Norwegii i piękne pejzaże. Zwracali uwagę na zachowania Norwegów i ich sposób odnoszenia się do innych, np. uśmiech: „Norwegowie uśmiechają się bardzo naturalnie, uderzyła mnie ich serdeczność dla bardzo różnych ludzi” (Iga, lat 15). Dziewczyna doceniła również przyrodnicze walory Norwegii i fakt, że jej mieszkańcy dbają o nie i są z nich dumni.

Rodzice, oceniając pierwszą fazę emigracji dzieci, uważali, że ich „dziecko było ciekawe nowego” (6 takich wskazań). Pojawiły się także opinie świadczące o trudnościach adaptacyjnych zaobserwowane przez ich rodziców: „dziecko nie potrafiło odnaleźć się w nowej sytuacji” (4 wskazania). W jednym tylko wypadku optymistycznie oceniono zachowania syna: „dziecko cieszyło się”. Całkowicie odmienne odczucia towarzyszyły rodzicom, którzy opisując poczynania córki, stwierdzali: „dziecko było zagubione”, „było trochę przestraszone”, „nie potrafiło odnaleźć się w nowej sytuacji”.

Zarówno rodziców, jak i dzieci poproszono o ocenę migracji. Rodzice analizowali odczucia dzieci, dostrzegając zasadnicze różnice. Najczęściej pojawiały się stwierdzenia: „migracja to bardzo trudne doświadczenie dla mojego dziecka” (8 wskazań), „jest to interesujące i inspirujące doświadczenie” (4 wskazania), „jest to zwykłe doświadczenie, z którym każdy współczesny człowiek ma do czynienia” (1 odpowiedź). Natomiast dzieci częściej odczuwały pobyt w nowym kraju jako „interesujące i inspirujące doświadczenie” (8 wskazań) lub „zwykłe doświadczenie” (2 wskazania). Troje dzieci uznało migrację za „bardzo trudne doświadczenie”. Dla jednego z chłopców jest to nadal ciężka sytuacja, mimo że mieszka w Norwegii od 2 lat. Pisze o tym tak: „W Polsce byłem bardzo lubiany i otwarty dla innych. Tutaj w szkole językowej też byłem liderem w grupie, ale pobyt w norwe-

skiej szkole źle wpłynął na moją psychikę. Stałem się zamknięty i mało-mówny. Stałem się bardzo samotną osobą (w szkole)” (Paweł, lat 12). Jego rodzina zdaje się nie być w pełni zadowolona z pobytu w Norwegii, a matka negatywnie ocenia dotychczasowe doświadczenia syna: „Patrząc na przeżycia syna w szkole dzisiaj mogę napisać, że nie zdecydowałabym się na wyjazd do Norwegii. Tutaj czujemy się obco i tęsknimy za rodziną, przyjaciółmi. Może z czasem to się zmieni. Na razie jest to doświadczenie negatywne dla mojego dziecka” (matka 12-letniego Pawła). Zasadne jest pytanie: na ile nastawienie rodziców do nowego miejsca ma wpływ na ocenę sytuacji migracyjnej dziecka.

3. ZNACZENIE RELACJI DZIECI Z NAUCZYCIELAMI I RÓWIEŚNIKAMI W ICH ŻYCIU MIGRACYJNYM

Dla migrantów pełnych, jakimi są rodzice badanych dzieci, przedmiotem aspiracji jest kraj i społeczeństwo przyjmujące. Dlatego zależy im, aby ich dzieci przystosowały się do nowych warunków społeczno-kulturowych, zaakceptowały nowy kraj i ludzi. Są świadomi, że instytucja, jaką jest szkoła, może mieć duże znaczenie w procesie adaptacji w środowisku, w przygotowaniu do świadomego uczestnictwa w danej kulturze, w procesie rozwoju dzieci i tworzenia ich tożsamości. Zarejestrowana pomoc społeczności przyjmującej w zorganizowaniu życia ich dzieci w obszarze szkolnym, ułatwienie im samoorganizacji, może być odbierane jako sukces migracyjny ich samych i ich dzieci¹³. Takie sytuacje mogą wzbudzać poczucie podmiotowości i sprawstwa, sprzyjać procesowi społecznej i kulturowej adaptacji do nowej rzeczywistości¹⁴.

Obie grupy respondentów, tj. dzieci emigrantów i ich rodzice, bardzo pozytywnie oceniły nastawienie nauczycieli i uczniów z norweskich szkół. Podkreślano duże zainteresowanie nowo przybyłymi, a reakcje oceniano jako pozytywne. Oto charakterystyczna wypowiedź jednej z badanych osób: „Zostałam miło przyjęta przez Norwegów” (Karolina, lat 11) i dodaje, że

¹³ Por. Z. M a c h, *Symbols, Conflicts, and Identity. Essays in Political Anthropology*, New York: SUNY Press. 1993; t e n ż e, *Niechciane miasta. Migracja i tożsamość społeczna*, Kraków: Wydawnictwo Universitas 1998.

¹⁴ Por. M. N i e d Ź w i e d z k i, *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Kraków: Wydawnictwo Nomos 2010, s. 50.

spotkała się z dobrymi relacjami. W podobnym tonie jest relacja Huberta i Natalii, którzy tak wspominają spotkanie w nowej szkole: „Norwedzy przyjęli mnie bardzo ciepło i od razu nawiązali kontakt. Mieli nadzieję, że będzie mi tutaj miło razem z nimi w klasie” (Hubert, 13 lat); „Zostałam bardzo dobrze przyjęta przez dziewczyny, inaczej przez chłopców, ale i tak byli mili oraz super przez nauczycieli” (Natalia, 11 lat). Zarówno nauczyciele, jak i uczniowie mimo braku znajomości języka polskiego nawiązywali kontakt z dziećmi, traktowali je z dużą uprzejmością i chęcią pomocy. Norwescy koledzy chcieli rozmawiać z emigrantami oraz uczyć ich swojego języka. Niektórym osobom początkowo pomocny był język angielski, który po jakimś czasie zastępowały one norweskim. Nauczyciele i uczniowie pytali nowo przybyłych o ich samopoczucie, o wrażenia, o to, jak sobie radzą z nową rzeczywistością.

Niektórzy nauczyciele byli zachwyceni dotychczasową wiedzą i przygotowaniem szkolnym uczniów, zdobytym w Polsce. Dzięki temu badane dzieci odnajdywały się w nowej rzeczywistości, w której ich dotychczasowe wykształcenie i umiejętności często były większe, niż ich norweskich kolegów. Problemem początkowo był język norweski. W taki sposób opisał swoją sytuację jeden z chłopców: „Nauczyciele byli zachwyceni niesamowitymi umiejętnościami, pomimo tego, że w Polsce były one dość przeciętne i wmawiali mi przy każdej okazji, że jestem bardzo zdolnym uczniem” (Łukasz, lat 19). Badani podkreślali również, że ich koledzy ze szkoły pomagali im poznać inne osoby i tym samym lepiej adaptować się do nowych realiów.

Relacje rodziców i dzieci świadczą, że środowisko szkolne w Norwegii sprzyja integracji poprzez stworzenie ludziom z Polski warunków do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Dlatego badanym dzieciom łatwiej było przystosować się do funkcjonowania w zmieniającym się środowisku społecznym i oswajać się z nowymi wyzwaniem. Miało miejsce dwustronne dostosowywanie się społeczeństwa przyjmującego i migrantów do siebie, próba dwustronnej akceptacji, zakładająca zmianę nie tylko wartości norm i zachowań przybyszów, ale także członków społeczeństwa przyjmującego. Badani zwracali uwagę, że nauczyciele i uczniowie w norweskiej szkole dawali im poczucie przynależności i możliwości realizacji w nowym miejscu.

Dzięki nauczycielom, ich indywidualnemu podejściu, dzieci nie tylko lepiej poczuły się w szkole, w nowym otoczeniu, ale niektóre z nich zaczęły rozwijać własne zainteresowania i umiejętności. Tego typu zachowania wręcz inspirująco działały na niektóre z nich. I tak na przykład Iga, zdaniem jej

rodziców, rozwija talenty językowe, pasję do gotowania i dekorowania. Inna badana nastolatka, Alicja (16 lat), osiągnęła jedną z wyższych średnich w szkole i rozwija sportowe zainteresowania, grając w piłkę nożną. Zmiany dotyczyły również samej osobowości badanych dzieci, ich cech i postaw, co mogło być związane także z okresem ich dojrzewania psychicznego. Rodzice zauważali, że ich dzieci, chętniej niż w Polsce chodzą do szkoły. W Norwegii stały się bardziej otwarte i chętne do współpracy, pewne siebie, wytrwałe i bardziej dojrzałe. Dzieci odczuwały też jakościowe różnice: „Myślę teraz bardziej pozytywnie, zmieniłem się na lepsze” (Damian, lat 17); „Odkąd przyjechałem do Norwegii troszkę spoważniałem. Zaczęłem bardziej rozumieć pewne rzeczy i inaczej spoglądać na świat” (Kamil, lat 14).

Sytuacje szkolne, jakie były udziałem badanych dzieci, decydowały o ich stosunku do samej migracji i do jej skutków. W większości pobyt oceniano jako pozytywną zmianę we własnym życiu. Przekładało się to na sukcesy w szkole, o których była mowa wcześniej, ale dotyczyło także poznania przez dzieci nowych kultur i religii, łącznie z akceptowaniem i szacunkiem wobec nich. Pozytywne relacje w szkole powodowały, że młodzi Polacy nawiązywali przyjaźnie z norweskimi kolegami i to z nimi chętnie spędzali czas wolny. Byli jednak dwaj chłopcy, którzy nie do końca podzielali zdanie pozostałych osób. Jeden z nich wyraźnie mówił o odrzuceniu przez kolegów ze szkoły, o osamotnieniu. Drugi opisał swoją sytuację w ten sposób: „Mniej czasu zacząłem spędzać na świeżym powietrzu. Możliwe, że to przez pogodę albo przez to, że nie mam z kim spędzać tego czasu” (Kamil, lat 14).

ZAKOŃCZENIE

Badane osoby z jednej strony chcą dążyć do asymilacji, „do upodobnienia się do nowego środowiska” do przyswojenia i zaakceptowania obowiązujących tu reguł, a z drugiej wolą pozostać przy tym, co ważne w poprzedniej kulturze. Zwłaszcza, że wiele z nich od niedawna jest w nowej rzeczywistości kulturowej. Trudno też jednoznacznie stwierdzić, jak przebiega proces integracji badanych. Istotnym wymiarem integracji jest integracja identyfikacyjna, którą określa poczucie przynależności grupowej i tożsamości¹⁵. Badanych

¹⁵ W. B o s s w i c k, F. H e c k m a n n, *Integration of Immigrants: Contribution of Local and Regional Authorities*, Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, [online:] <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/22/en/1/>

respondentów poproszono o odpowiedź na pytanie: „Kim przede wszystkim się czujesz?”. Większość stwierdzała, że czują się Polkami/Polakami, mimo że nie do końca wiążą swoją przyszłość z Polską. Są nastawieni na pozostanie w Norwegii, nawet gdy z Polską kojarzą swoje, jak na razie najszcześniejsze lata życia i dobre wspomnienia. W Norwegii bowiem widzą lepsze szanse na dalsze życie (wyższe zarobki, godna praca). Znaczące dla badanych są też dobre relacje z rówieśnikami z kraju przyjmującego oraz praca nauczycieli decydująca o procesie tworzenia się ich tożsamości, adaptacji w nowym środowisku i przygotowania do aktywnego uczestnictwa w kulturze. Wśród respondentów byli i tacy, którzy określali siebie obywatelami świata. Jedna z badanych osób nie czuje się Polką, a Norweżką. Jest to najmłodsza uczestniczka badań, a także osoba najdłużej przebywająca w Norwegii (4 lata). Miała zaledwie 7 lat, gdy wyjechała z Polski do Norwegii. Jej pierwszy kontakt z nauką i doświadczeniami szkolnymi miał miejsce właśnie w Norwegii. To w tym kraju budowana była także jej przynależność narodowa, identyfikacja z symbolami danej kultury, która „zakorzenia i umiejscawia w świecie oswojonym, w określonej przestrzeni społecznej”¹⁶. Warto zaznaczyć, że rodziny badanych osób odgrywają ważną rolę w realizowaniu tej potrzeby przynależności. Pozostają tą prywatną „małą ojczyzną”, a równocześnie pozwalają zakorzenić się w nowej kulturze, wspólnocie.

Badane osoby mogły być na różnym etapie złożonego procesu wrastania w nową kulturę. Wpływ na to miało wiele czynników. Znaczące jest to, że dzieci emigrantów w większości znajdowały się w okresie adolescencji. Na trudności związane z psychofizycznymi zmianami organizmu nałożyły się nie tylko odmienne poglądy własne i rodziców, ale także grup rówieśniczych oraz odmienności dotyczące kraju migracji¹⁷. Okres adolescencji to czas kształtowania się celów, wartości, ideałów oraz własnego „ja”. Dla wielu młodych ludzi jest to moment krytyczny, bo dokonują się wtedy przemiany i przeobrażenia jakościowe, ważne w poszukiwaniu dalszej drogi rozwojowej. Ma

ef0622eu.pdf – cyt. za: A. Grzymała-Kozłowska, „Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia, w: *Problemy integracji imigrantów*, red. S. Łodziński, A. Grzymała-Kozłowska, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2009, s. 37.

¹⁶ J. Nikitorowicz, *Funkcja kulturowa współczesnej rodziny postawą i szansą kreowania tożsamości międzykulturowej jako wyzwania XXI wieku*, w: *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku. Rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań*, red. A.W. Janke, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT 2004, s. 119.

¹⁷ Por. H. Mamzer, *Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza 2003, s. 136.

wtedy miejsce refleksja nad samym sobą i odwołanie się do tego, jak widzą to inni. Młodzi migranci musieli się „zmierzyć” z tymi zwielokrotnionymi wyzwaniem i zmianami. Jednak trudno jednoznacznie ocenić sposób ich zaistnienia w nowej rzeczywistości migracyjnej. Potwierdzeniem tego może być wypowiedź Łukasza, który z perspektywy 4 lat odnosił się do swojego pobytu w Norwegii. Oto jego relacja: „Wyjazd do Norwegii był pod wieloma względami pozytywny, ale pod jakimiś pewnie negatywny. Był po prostu jedną z wielu zmian, jakich w życiu doświadczam i będę doświadczając. Zmiana jak zmiana, nie chcę jej określać słowem «pozytywna» albo «negatywna». Może za jakieś 20 lat będzie mi łatwiej odpowiedzieć na to pytanie” (Łukasz, lat 19).

Większość badanych dzieci, pomimo wcześniejszej tęsknoty za ludźmi i miejscami pozostawionymi w Polsce, odnalazła się w nowej rzeczywistości. Sprzyjały temu serdeczność i otwartość nauczycieli i uczniów. Ważna była też rola rodziców, którzy starali się wspierać swoje dzieci, być dla nich ostoją w często trudnych sytuacjach. Wielu się to udało, bo jak stwierdzały ich dzieci, zacieśniły się więzi emocjonalne z rodziną, z rodzeństwem. Ponadto badani znaleźli grono nowych przyjaciół, znajomych zarówno wśród Polaków, jak i Norwegów.

Dla młodych emigrantów problemem przestał być język norweski. Jego znajomość pozwoliła badanym osobom na lepsze porozumienie i pełniejsze nawiązanie relacji z rówieśnikami. Stało się to możliwe między innymi dzięki norweskiej polityce edukacyjnej. Norweski minister edukacji Oeystein Djupedal chce, aby dzieci wchodziły w świat pełen możliwości, a nie ograniczeń językowych¹⁸. Podkreśla, że różnorodność kulturowa i wielojęzyczność jest zasobem, który dzieci z mniejszości językowych wprowadza do norweskiego społeczeństwa. Dobre nauczanie języka norweskiego jest decydujące, jeżeli chodzi o powodzenie dzieci z mniejszości językowych w społeczeństwie norweskim, o znalezienie w nim bezpiecznego miejsca, a później możliwości w życiu zawodowym.

Badane dzieci zdają się dostrzegać szanse zaistnienia w norweskiej rzeczywistości. Stwierdzają: „mam tu wszystko, co mi jest potrzebne” (Alicja, lat 16), „Norwegia to droga do sukcesu” (Damian, lat 17). Te zauważalne pozytywne aspekty migracji nie wykluczają sytuacji, jaka często towarzyszy współczesnej rodzinie, także tej migracyjnej, gdzie „coraz częściej wyższemu

¹⁸ Por. O. D j u p e d a l, *Minoritetsspråklige barn*, „Skolepsykologi” 2007, nr 2.

standardowi życia może towarzyszyć paradoksalnie niższe poczucie jakości życia, brak poczucia sensu życia i spadek subiektywnie odczuwanego poczucia szczęścia, a w dalszej kolejności spadek kondycji psychicznej człowieka¹⁹.

Wydaje się jednak, że emigracja może być dla nich inspirującym doświadczeniem, bo, jak zauważa jedna z młodych osób: „W Norwegii życie jest mniej stresujące i spokojniejsze. Przez to, że mieszka tutaj dużo ludzi z różnych krajów, społeczeństwo jest ciekawe” (Iga, lat 15). Emigracja dała wiele możliwości rozwoju, z których badana młodzież skorzystała w mniejszym lub większym zakresie. Z badań wynika, że znaczące były również cechy charakterologiczne badanych dzieci. Dla dzieci migracja stała się okazją do spojrzenia na świat z innej perspektywy, poznania i doświadczenia inności w bezpośredni sposób. Dostrzeganie świata przez pryzmat wielokulturowości umożliwia migrantom adaptację do nowej kultury przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu własnej. Jednak należy pamiętać, że rozwój człowieka jest determinowany wieloma czynnikami, a emigracja jest jednym z nich.

BIBLIOGRAFIA

- B a r t z B., *Idea wielokulturowego wychowania w nowoczesnych społeczeństwach*, Duisburg–Radom: Instytut Technologii Eksploatacji 1997.
- B o s s w i c k W., H e c k m a n n F., *Integration of Immigrants: Contribution of Local and Regional Authorities*, Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions 2006.
- D j u p e d a l O., *Minoritetspraaklige barn*, „Skolepsykologi” 2007, nr 2.
- F r e j k a T., O k ó l s k i M., S w o r d K., *In-depth Studies on Migration in Central and Eastern Europe: the Case of Ukraine*, New York–Geneva: United Nations 1999.
- G ó r n y A., K a c z m a r c z y k P., *Uwarunkowania i mechanizmy migracji zarobkowych w świetle wybranych koncepcji teoretycznych*, seria: „Prace Migracyjne” nr 49, Warszawa: Instytut Studiów Społecznych Uniwersytet Warszawski 2003.

¹⁹ A. N o w a k o w s k a, *Wpływ migracji zarobkowej na jakość życia rodzinnego*, w: *Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec przyszłych wyzwań*, Warszawa: Difin SA 2009, s. 101-116.

- G r z y m a ł a - K o z ł o w s k a A., „Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia, w: Problemy integracji imigrantów, red. S. Łodziński, A. Grzymała-Kozłowska, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2009.
- J o Ń c z y R., Migracje zarobkowe ludności autochtonicznej z województwa opolskiego. Studium ekonomicznych determinant i konsekwencji, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2003.
- K a c z m a r c z y k P., Wyjazdy sezonowe do Niemiec a inne formy współczesnej mobilności zagranicznej Polaków – wybrane aspekty ekonomiczne, „Przegląd Polonijny” (3)117, Kraków 2005.
- K a w c z y Ń s k a - B u t r y m Z., Migracje. Wybrane zagadnienia, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- K r a s n o d e b s k a A., Migracja zarobkowa a życie rodzinne kobiet z Opolszczyzny, „Pedagogika Społeczna” nr 3, Warszawa: PEDAGOGIUM 2008.
- Ludzie na huśtawce. Migracje między peryferiami Polski i Zachodu, red. E. Jaźwińska-Motyłska, M. Okólski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2001.
- M a c h Z., Symbols, Conflicts, and Identity. Essays in Political Anthropology, New York: SUNY Press 1993.
- M a c h Z., Niechciane miasta. Migracja i tożsamość społeczna, Kraków: Wydawnictwo Universitas 1998.
- M a m z e r H., Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu 2003.
- M a m z e r H., Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza 2003.
- M a r y a Ń s k i A., Migracje w świecie, Warszawa: PWN 1984.
- N i e d ź w i e d z k i D., Odzyskiwanie miasta. Władza i tożsamość społeczna, Kraków: Wydawnictwo Universitas, 2000.
- N i e d ź w i e d z k i M., Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku, Kraków: Wydawnictwo Nomos 2010.
- N i k i t o r o w i c z J., Funkcja kulturowa współczesnej rodziny postawą i szansą kreowania tożsamości międzykulturowej jako wyzwania XXI wieku, w: Pedagogika rodziny na progu XXI wieku. Rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań, red. A.W. Janke, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT 2004.
- N o w a k o w s k a A., Wpływ migracji zarobkowej na jakość życia rodzinnego, w: Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec przyszłych wyzwań, Warszawa: Difin SA 2009.
- S l a n y K., Między przymusem a wyborem. Kontynentalne i zamorskie emigracje z krajów Europy Środkowo-Wschodniej(1939-1989), Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1995.
- T y s z k o w a M., Problemy psychicznej odporności dzieci i młodzieży, Warszawa: Nasza Księgarnia 1972.
- Z a m o j s k i J. E., Migracje masowe – czynnik przemian społeczeństw współczesnych, Migracje i Społeczeństwo, Zbiór studiów (1), Warszawa 1995.

THE ADAPTATION CHILDREN OF POLISH EMIGRANTS IN NORWAY

S u m m a r y

The text shows the process of adjusting of children of immigrants from Poland to new school environment. It is based on the research conducted in 2010 in Norway that comprised 13 children with their parents. Due to the research it was possible to present the preparation of children for emigration, feelings related to emigration, the initial period at school and relations with school environment. Majority of examined children, despite missing people and places left in Poland expressed earlier, accommodated well in new reality thanks to kindness and openness of teachers and pupils. The role of parents was important as well: they tried to support their children in difficult situations.

Słowa kluczowe: emigracja, rodzina, dziecko, adaptacja.

Key words: emigration, family, child, adaptation.